

RUKOPISY Z NAG HAMMÁDÍ

• 6 •

Rukopisy z Nag Hammádí 6

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Wolf B. Oerter
Rukopisy z Nag Hammádí 6 – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

KNIHOVNA
RANÉ KŘESŤANSKÉ
LITERATURY

KNIHOVNA RANÉ KŘESŤANSKÉ LITERATURY

VYDÁVÁ CENTRUM BIBLICKÝCH STUDIÍ
AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY
A UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

EDIČNÍ RADA:

JAROSLAV BROŽ, Th.D., S.S.L.

Prof. PhDr. RŮŽENA DOSTÁLOVÁ, CSc. (†)

JAN A. DUS, Th.D.

Prof. ThDr. PETR POKORNÝ, DrSc. (†)

Prof. PhDr. PAVEL SPUNAR, CSc.

SVAZEK 11

RUKOPISY Z NAG HAMMÁDÍ 6

VYŠEHRAD PRAHA 2023

RUKOPISY Z NAG HAMMÁDÍ • 6 •

KODEX I/1–4
KODEX XII/1–2

MODLITBA APOŠTOLA PAVLA
TAJNÁ KNIHA JAKUBOVA
EVANGELIUM PRAVDY
TRAKTÁT O VZKŘÍŠENÍ
(LIST RHEGINOVI)
VÝROKY SEXTOVY

USPOŘÁDALI
WOLF B. OERTER A ZUZANA VÍTKOVÁ

VYŠEHRAĐ
2023

Na přebalu:

Závěrečné nadpisy rukopisu *Modlitby apoštola Pavla*
v kodexu I z Nag Hammádí, p. B

Na vazbě:

Postava evokující ztvárnění znaku života (*anch*),
motiv z vazby kodexu II z Nag Hammádí

Tato publikace je výsledkem badatelské činnosti
podporované Grantovou agenturou České republiky
v rámci projektu GAČR č. 20-19395S
„Výzkum a interpretace textů z Nag Hammádí – kodexy I a XII“
a vychází s jeho finanční podporou

Studies and Translations © Mgr. Marek Dospěl, Ph.D., MSLIS,
Univ.-Doz. Dr. phil. habil. Wolf B. Oerter,
Zuzana Vítková, Th.D., 2023

Translation © prof. PhDr. Ladislav Bareš, CSc., 2023

ISBN tištěné verze 978-80-7601-878-5

ISBN e-knihy 978-80-7601-908-9 (1. zveřejnění, 2023) (ePDF)

OBSAH

Předmluva.....	13
----------------	----

ÚVOD

(Wolf B. Oerter)

Dvojí historie jednoho nálezu – objev z Nag Hammádí	17
Popis	22
<i>Obecné úvahy</i>	22
<i>Kodex I</i>	23
Jak se z kodexu I stal Jungův kodex	23
Inventární čísla kodexu a jeho číselné označení	24
Vydání	26
Fyzická charakteristika a stav zachování	27
Obsah	29
Názvy	30
Paginace	31
Vzhled textu	32
Paralelní verze: <i>Evangelium pravdy</i> I/3 a XII/2	34
<i>Kodex XII</i>	34
Inventární čísla kodexu a jeho číselné označení	34
Vydání	35
Fyzická charakteristika a stav zachování	36
Obsah	37
Paginace	38
Vzhled textu	38
Vazba	39
<i>Kodex I</i>	39
<i>Kodex XII</i>	41
Otázky datování a autorství obou kodexů	42
Paleografie	44
<i>Interpunkční znaménka a diakritika</i>	45
Kodex I	45
Kodex XII	54
Zdobení	56
Kodex I	56
Kodex XII	57

<i>Korektury</i>	57
Kodex I	58
Kodex XII	65
Jazyk překladu a jazyk originálu	66
<i>Jazyk překladu: koptština</i>	68
Kodex I	68
Kodex XII	72
<i>Jazyk originálu: řečtina</i>	73
Koptská abeceda	75
Literatura	76

MODLITBA APOŠTOLA PAVLA (NHC I/1, A,[1]–B,10)

(Úvod, překlad a komentář Marek Dospěl)

Úvod	83
1. <i>Dochovaná verze a původní text</i>	83
2. <i>Název a autorství</i>	85
3. <i>Forma, obsah a prameny</i>	87
4. <i>Apoštol Pavel v textech z Nag Hammádí</i>	90
5. <i>Edice a literatura</i>	92
Poznámka k překladu	95
Modlitba apoštola Pavla (překlad z koptštiny)	96
[Úvod]	96
[Hymnus]	96
[Prosby o autoritu, tělesné zdraví, spásu a rozumové pochopení]	97
[Prosby o velikost a zjevení tajemství]	98
[Chvalořeč]	100
[Postskript]	100

TAJNÁ KNIHA JAKUBOVA (NHC I/2, 1,1–16,30)

(Úvod, překlad a komentář Zuzana Vítková)

Úvod	103
1. <i>Stav dochování, jazyk, název, obsah</i>	103
2. <i>Žánr a obsah</i>	103
3. <i>Datace, původ, vztah k Novému zákonu a účel spisu</i>	106
4. <i>Jakub, Petr a učedníci</i>	108

5. <i>Ježíš</i>	109
6. <i>Paradoxy a protiklady, nauka traktátu</i>	109
7. <i>Podobenství</i>	110
8. <i>Mučednictví</i>	111
9. <i>Proroctví a Jan Křtitel</i>	112
10. <i>Spása</i>	113
11. <i>Vztah ke gnózi</i>	116
12. <i>Edice a literatura</i>	117
Tajná kniha Jakubova (překlad z koptštiny)	119
[Epistolární úvod].....	119
[Zjevení učedníkům]	120
[Rozprava s Jakubem a Petrem]	121
[O zjevení]	121
[O mučednictví]	122
[O proroctví]	124
[Výzvy a podobenství].....	125
[Podobenství o nebeském království: výhonek datlové palmy]	125
[Podobenství o nebeském království: obilné zrno]	127
[Pokárání a povzbuzení; řeč o tělu a duši]	129
[Podobenství o nebeském království: měrice obilí].....	130
[Ježíšův odchod vzhůru]	132
[Nebeský výstup a zření Jakuba a Petra]	133
[Rozhovor se zbytkem učedníků a jejich vyslání]	133
[Závěr]	134

EVANGELIUM PRAVDY (NHC I/3, 16,31–43,24

a fragmenty v NHC XII/2)

(Úvod, překlad a komentář Zuzana Vítková)

Úvod	137
1. <i>Jazyk originálu a stav dochování</i>	137
2. <i>Název</i>	137
3. <i>Datace a místo sepsání</i>	138
4. <i>Žánr</i>	138
5. <i>Zařazení</i>	139
6. <i>Vztah k Novému zákonu a teologie</i>	140
7. <i>Ježíš</i>	142
8. <i>Poznání</i>	143
9. <i>Edice a literatura</i>	144

Evangelium pravdy (překlad z koptštiny)	147
[Úvod]	147
[Působení Omylu]	148
[Evangelium]	149
[Zjevení jako kniha]	151
[Účinky zjevení]	156
[Podobenství o nádobách]	157
[Emanace Otce]	158
[Sen a probuzení]	159
[Zjevení přináší návrat k Otcí]	160
[Podobenství o ztracené ovci]	161
[Vůle Otce]	162
[Vůně Otce]	163
[Plnost a nedostatek]	165
[Slova Otce a jeho jméno]	167
[Návrat k Otcí]	171
[Závěr]	173
Saídské fragmenty spisu z XII. kodexu	174

TRAKTÁT O VZKŘÍŠENÍ (LIST RHEGINOVI)

(NHC I/4, 43,25–50,18)

(Úvod, překlad a komentář Zuzana Vítková)

Úvod	179
1. <i>Název, autorství, jazyk, stav dochování</i>	179
2. <i>Datace a místo sepsání</i>	179
3. <i>Žánr a bližší zařazení</i>	180
4. <i>Vztah k novozákonním spisům</i>	182
5. <i>Christologie a nauka traktátu</i>	182
6. <i>Svět a člověk</i>	184
7. <i>Vzkříšení, víra a poznání, eschatologie</i>	185
8. <i>Edice a literatura</i>	188
Traktát o vzkříšení (List Rheginovi) (překlad z koptštiny)	190
[Prolog]	190
[Argument]	191
[Bude vzkříšení nějakým způsobem tělesné?]	194
[Kdy dojde ke vzkříšení?]	195
[Povaha zmrtvýchvstání a povaha světa]	196

[Jak si počínat v tomto světě]	197
[Závěr]	198
[Název].....	198

VÝROKY SEXTOVY (NHC XII/1, 15,1–16,28; 27,1–34,28)

(Úvod, překlad a komentář Marek Dospěl)

Úvod	201
1. <i>Dochované verze a původní text</i>	201
1.1 Latinská verze.....	202
1.2 Řecká verze.....	203
1.3 Koptská verze	204
2. <i>Doba a místo vzniku</i>	205
3. <i>Název a autorství</i>	206
4. <i>Forma a literární žánr</i>	209
5. <i>Obsahové zdroje a nauka</i>	210
6. <i>Edice a literatura</i>	221
Poznámka k překladu	223
Výroky Sextovy (překlad z koptštiny)	224
 Tabulka rukopisů z Nag Hammádí a jejich zkratk	235
Seznam zkratk	237
Bibliografie.....	243
Rejstřík spisů	256
Rejstřík osobních jmen	262
Rejstřík místních názvů	263
Rejstřík vybraných pojmů	264
Ediční poznámka	268
Poznámka k úpravě překládaných textů	269

Předmluva

Šestý svazek ediční řady *Rukopisy z Nag Hammádí* je prozatím poslední, jeho vydavatelé by proto na tomto místě rádi provedli krátkou bilanci. Během uplynulých patnácti let se dostalo finanční podpory několika badatelským projektům a v českém překladu doprovázeném věcným komentářem tak bylo vydáno a širší veřejnosti představeno (pokud nepočítáme paralelní verze) celkem 27 koptských textů z velkého souboru rukopisů nalezených v Nag Hammádí (1945). V převážné většině šlo o první české překlady, které se vždy opíraly o relevantní edice koptského textu. Z celkem třinácti kodexů obsahujících 45 spisů (resp. 52, pokud počítáme traktáty dochované ve více verzích a fragmenty), které tvoří nález z Nag Hammádí, bylo v naší řadě – včetně tohoto svazku – v úplnosti představeno šest kodexů a z pěti dalších byly přeloženy a komentovány vybrané spisy, samotné kodexy byly ale přitom zevrubně popsány.

Naše ediční řada tedy obsahuje téměř dvě třetiny spisů z dnes již téměř osmdesát let starého nálezu, které jsou v českém překladu dostupné čtenáři. Protože je náš překladatelský tým poměrně malý a obsáhlá knihovna z Nag Hammádí zahrnovala spisy veliké rozmanitosti a různé jazykové obtížnosti, rozhodli jsme se je na počátku překládat nikoliv podle jejich řazení v kodexech, ale výběrově na základě jejich významu, zajímavosti pro čtenáře nebo našich překladatelských schopností a zájmů. Nedokázali jsme se tedy vyhnout jistým obtížím pro čtenáře při vyhledávání konkrétního spisu (například texty ze druhého kodexu najdeme v RNH 1 a 5, texty z prvního kodexu až v RNH 6 a podobně). K usnadnění orientace jsme proto v tomto svazku k obvykle uváděnému seznamu všech textů z Nag Hammádí připojili u spisů, které byly dosud přeloženy, i krátké odkazy, v jakém svazku naší ediční řady (případně v jiné relevantní knize) čtenář ten který překlad nalezne.

U příležitosti vydání této knihy bychom také rádi s vděčností připomenuli prof. Petra Pokorného (1933–2020). Právě on se v roce 1978 zúčastnil jedné z mezinárodních expedic do Nag Hammádí, a tak si sám mohl udělat představu o údajném místě nálezu, a právě on dal podnět k této ediční řadě a na Evangelické teologické fakultě vytvořil badatelské zázemí pro setkávání pražského koptologického kroužku. Výsledky jeho dlouholetého zkoumání *Tomášova evangelia* se uplatnily v prvním svazku *Rukopisů z Nag Hammádí*, jehož byl spolueditorem.

Náš dík dále patří Radce Fialové, která se opět ujala nelehké redakční práce s našimi texty a bez níž by výsledná podoba knihy nebyla zdaleka tak pěkná a srozumitelná. Kniha by nevznikla bez podpory grantu GAČR 20 – 19395S s názvem „Výzkum a interpretace textů z Nag Hammádí – kodexy I a XII“.

Ukázka dvou spisů i rukopisů:
konec *Evangelia pravdy* a začátek *Traktátu o vzkříšení*
v kodexu I z Nag Hammadí, p. 43

Dvojí historie jednoho nálezu – objev z Nag Hammádí

Suché podnebí Egypta přispělo k tomu, že se zde uchovaly nejen mnohé architektonické památky z dob faraonů a pozdní antiky, ale i nespočetné texty jak dokumentární, tak literární povahy, které byly napsány na papýru, pergamenu nebo papíru. Mezi nalezišti, jež obohatila muzea na téměř všech kontinentech o nesčetné starověké texty z klasické a pozdně antické doby, zaujímá země na Nilu bezkonkurenčně první místo.

Nejpočetnější a nejvydatnější nálezy textů pocházejí ze Středního a Horního Egypta. Předmětem intenzivního bádání a čilé odborné diskuse jsou už více než 75 let nálezy učiněné poblíž Nag Hammádí. Používáme-li k označení místa nálezu třinácti kodexů, které obsahují 52 spisů v koptštině, spojení „poblíž Nag Hammádí“, vychází to ze zvyklosti nazývat tento nález podle současného města Nag Hammádí, ležícího na západním břehu Nilu.¹ Skutečné místo nálezů ale leží na opačném břehu Nilu, kterému dominuje skalní masiv Džebel et-Tárif.

Jediným zdrojem informací o objevu spisů z Nag Hammádí byl dlouho francouzský egyptolog Jean Doresse (1917–2007),² a to až do konce 70. let 20. století, kdy americký novozákonní badatel James M. Robinson (1924–2016) poprvé uveřejnil svou verzi historie nálezů, na kterou v následujících desetiletích navázal dalšími variantami.³

Protože Doresse byl od roku 1947, kdy poprvé navštívil Egypt, a i v dalších letech (1948 a 1949) odkázán na nepřímé a velmi neurčité informace o bližších okolnostech tohoto nálezů, vydal se na konci ledna roku 1950 do Nag Hammádí, aby si místo nálezů prohlédl na vlastní oči a opatřil si přesnější informace.⁴ Robinsonovo podání historie nálezů je oproti tomu založeno především na rozhovorech, které více než dvě desítky let po objevení souboru rukopisů z Nag Hammádí vedl s prostředníky a s Muhammadem Alím, objevitelem textů.⁵

¹ K Nag Hammádí viz *CE*, sv. 6, str. 1770–1773.

² Shrnutí viz Doresse, *Les livres secrets*, 1958; též, *The Secret Books*, 1960, 1970².

³ Robinson „Introduction“, in: *The Nag Hammadi Library*, 1977, str. 1–25; též, „The Discovery“, *Biblical Archeologist* 42 (1979) 206–224; též, „From the Cliff to Cairo“, 1981, str. 21–58; též, „Preface“, in: *The Facsimile Edition – Introduction*, 1984, str. 3–14, zvl. str. 3–5; též, „The Discovering and Marketing“, 1986, str. 2–25; též, „Nag Hammadi: The First Fifty Years“, 1997, str. 3–33; též, „The Discovery“, *JCS* 11 (2009) 1–21, a zcela naposledy detailně též, *The Nag Hammadi Story*, 2014, str. 104–112.

⁴ Doresse, *The Secret Books*, 1960, str. 128.

⁵ A to v letech 1966, 1974, 1975, 1976, 1978 a 1980: Robinson, „Preface“, in: *The Facsimile Edition – Introduction*, 1984, str. 3, pozn. 1.

Jeho vyličení historie nálezu bylo po dlouhá léta znovu a znovu přejímáno, a představuje téměř kanonický narativ.⁶

Jádro celého příběhu lze shrnout velmi stručně: zřejmě na konci prosince roku 1945 se egyptští rolníci vydali k úpatí vápencového skalního masivu Džebel et-Tárif poblíž vesnice Hamra Dúm. Údajně tam hledali hnojivo (*sebách*) pro svá pole, a začali tam proto kopat. Přitom narazili na keramický džbán, uzavřený miskou sloužící jako poklička. Když jeden z nich po dlouhém zdráhání, způsobeném strachem z džina, džbán rozbil, objevilo se velké množství rukopisů. Část z nich padla za obět jako palivo při vaření čaje. Další se potom přes prostředníky a různými cestami dostaly do Káhiry, kde jsou dnes uloženy v Koptském muzeu.⁷

Když pročítáme různé verze historie objevu uveřejněné Robinsonem, vyvstávají zcela jasně nesmysly a rozpory ve výpovědích jeho zdrojů, zejména nejdůležitějšího z nich, Muhammada Alího. Jeho verze se tak záhy stala předmětem kritiky. Jako první se od Robinsonova líčení distancovali německý egyptolog Martin Krause a jeho švýcarský kolega Rodolphe Kasser. Uznávali pouze samotné jádro příběhu, tedy obecnou lokalizaci a přibližné datum. Všechny další okolnosti nálezu – strach z džina, listy z rukopisů jako palivo – pro ně mělo „hodnotu historek a bajek, které lze nasbírat v egyptských lidových vrstvách třicet let po události, jejíž mimořádný význam nemohli její protagonisté tehdy chápat“.⁸ K této kritice se ojedinele někdo připojil i později,⁹ ale teprve nedávno zazněly kritické hlasy silněji.¹⁰ Zásadní otázka se týká spolehlivosti Robinsonových zpráv s ohledem na velký časový odstup mezi objevením textů (1945) a dobou, kdy se vyptával svých zdrojů (1975): 30 let je přece jen dost dlouhá doba na to, aby vybledly vzpomínky na tehdejší události. Nepřekvapuje proto, že výpovědi Muhammada Alího jsou rozporuplné například i co se týče určení přesného místa nálezu. Vzhledem k tomu, že útes Džebel et-Tárif je pokryt více než 150 prohlubněmi, z nichž mnohé jsou přírodními výklenky, ale jsou zde i šachty o čtvercovém půdorysu velké tak, aby se do nich vešel sarkofág,¹¹ a množství takových hrobů zůstalo nedokončeno, bylo nasnadě zeptat

⁶ Viz Pagels, *Beyond Belief*, 2003; Meyer, *The Coptic Discoveries*, 2006; Rudolph, *Gnóze*, 2010.

⁷ Viz Robinsonovu podrobnou zprávu: „Preface“, in: *The Facsimile Edition – Introduction*, 1984, str. 3–14; viz také Oerter – Pokorný, in: RNH 1, 2008, str. 38–40.

⁸ Robinson, *op. cit.*, str. 3, pozn. 1.

⁹ Například Griggs, *Early Egyptian Christianity*, 2000, str. 217.

¹⁰ Goodacre, M., „How Reliable Is the Story of the Nag Hammadi Discovery?“, *JSNT* 35/4 (2013) 303–322, a také Lewis, N. D. – J. A. Blount, „Rethinking the Origins of the Nag Hammadi Codices“, *JBL* 133/2 (2014) 399–419. Viz též Oerter, in: RNH 5, 2018, str. 17 a pozn. 6.

¹¹ Robinson, „The Discovery“, *JCS* 11 (2009) 9.

se Muhammada Alího na to, zda místo nálezu nebylo právě tam. Muhammad Alí sice zprvu popíral, že by nález pocházel z některé jeskyně, ale při obchůzce o den později ukázal na hrobku ženy jménem Thauti (tj. na jeden z mnoha hrobů vytesaných do skalní stěny) jako na místo objevu.¹² Protože následné archeologické výzkumy v této hrobce nepřinesly pro jeho tvrzení žádný doklad, označil Muhammad Alí při příští obchůzce, k níž došlo až po několika měsících, za místo nálezu rozlomený skalní blok na úpatí Džebel et-Tárifu.¹³ Ale ani tady nepřinesly výkopy žádné důkazy, jako například zbytky kůže z vazby, zlomky papyrů nebo střepy rozbitého džbánu.¹⁴ Přes to všechno soudí Robinson: „Tento rozbitý blok uprostřed kamenné suti lze navzdory chybějící archeologické evidenci s dostatečnou pravděpodobností považovat za místo nálezu, protože jedině pak jsou různé navrhované lokace pochopitelné.“¹⁵ Přitom už dříve mluvil Muhammad Alí o „tělu s mimořádně dlouhými zuby, prsty a nohama, které vedle džbánu leželo na vrstvě něčeho podobného uhlíkům“, což jeho mladší bratr vehementně popíral.¹⁶

Poněkud jiný pohled nabídl Jean Doresse, který se jako jeden z prvních dostal na stopu objevu z Nag Hammádí a v Koptském muzeu mohl už na podzim roku 1947 nahlédnout do textů z tohoto nálezu. Zajímal ho původ nově objevených papyrů a při svém pátrání narazil na zprávy od osob dobře informovaných o všem, co se odehrávalo na trhu se starožitnostmi.¹⁷ Podle nich došlo poblíž vesnice Hamra Dúm, ležící severně od Luxoru, k nálezu velkého počtu rukopisů. Doresseho domněnku, že by mohlo existovat více rukopisů z tohoto objevu, potvrdil obchodník se starožitnostmi Albert Eid, který získal určitý počet stránek rukopisu velmi podobného těm, které Doresse už předtím viděl v Koptském muzeu.¹⁸ Následující pobyt v Luxoru a jeho okolí (1947) ho při pátrání po původu rukopisů dál nepřivedl. Po návratu do Paříže sepsal spolu s Henri-Charlesem Puechem o nálezu předběžnou zprávu, předloženou v únoru roku 1948 francouzské Académie des Inscriptions et Belles-Lettres.¹⁹ Mezitím

¹² Robinson, „The Discovery“, *JCS* 11 (2009) 10.

¹³ Dotazování Muhammada Alího a společné obchůzky se uskutečnily v září až prosinci roku 1975, viz Robinson, *op. cit.*, str. 9–11.

¹⁴ Tamtéž, str. 11. K vykopávkám u Džebel et-Tárifu viz Robinson, „The First Season“, *GM* 22 (1976) 71–79. Vzpomínky na expedici do Nag Hammádí uskutečněnou v roce 1978, které se účastnil i P. Pokorný, jsou uvedeny v Oerter – Pokorný, in: RNH 1, 2008, str. 43–45.

¹⁵ Robinson, „The Discovery“, *JCS* 11 (2009) 11.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Doresse, *The Secret Books*, 1960, str. 118.

¹⁸ Šlo o stránky z Jungova kodexu, viz k tomu níže str. 25.

¹⁹ Puech – Doresse, „Nouveaux écrits gnostiques découverts en Égypte“, *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres: Comptes rendus des séances de l'année 1948*, Paris 1948, str. 87–95.

se v Egyptě dostaly další rukopisy z Nag Hammádí do soukromé sbírky paní Dattari a Doresse, který v zemi pobýval opět v roce 1949, je podrobně popsal. Tyto „přirůstky“ potvrdily Doressemu, že je nezbytné získat o původu těchto textů a okolnostech jejich objevení více přesnějších údajů. Dosavadní informace, které měl k dispozici a které označoval za nepřímé, uváděly, že rukopisy měly být v roce 1945 nalezeny v keramickém džbánu na úpatí Džebel et-Tárfu poblíž malé vesnice Hamra Dúm. Doresseho mimo jiné zajímala povaha místa nálezu – „byl to hrob, pohanský nebo křesťanský, rozvaliny domu, nebo klášterní budova?“²⁰ Protože všechno, co se prozatím mohl dozvědět, bylo neurčité, rozhodl se prohlédnout si místo nálezu osobně. Na konci ledna roku 1950 se proto vydal do Nag Hammádí a jeho blízkého okolí. U Džebel et-Tárfu ho zaujaly četné jeskyně vytesané do skály, z nichž mnohé v době Staré říše (za 6. dynastie) sloužily jako hrobky. Početné řecké a koptské nápisy a nástěnné malby svědčily o tom, že byly používány i později, především k bydlení.²¹ Mezi otvory ve skále vedoucími do hrobek si Doresse ve skalní stěně povšiml úzkých hlubokých prohlubní, do nichž se také pohrřbívalo. Pokud lze věřit Doresseho líčení, táhlo se od úpatí skalního masivu směrem k dávnému Chenoboskiu (dnes es-Sajjád) pohřebiště z antické doby, v němž byli zemřelí ukládáni do mělkých šachet; celé místo neslo stopy pozdějšího plenění. Místní zemědělci, kteří Doresseho při jeho pátrání doprovázeli, nenechali žádné pochyby o tom, že nálezy papyrů z Nag Hammádí pocházejí právě odtud: rolníci z Hamra Dúm a Dabby tu údajně při hledání *sebáchu* našli velký džbán plný listů papyru.²² Doprovodná fotografie s popiskem v Doresseho anglicky psané historii nálezu místo objevu upřesňuje: „Jihovýchodní okraj Džebel et-Tárfu ... na úpatí této skalní stěny ... jsou vstupy do hrobek z 6. dynastie. Rozrytá půda před útesem vyznačuje místo dávného pohřebiště, kde byl zakopán džbán obsahující rukopisy.“²³ Jak Doresse píše, tyto údaje se plně shodují s podrobnostmi, které získal nejrůznějšími cestami. Svou kapitolu „Historie objevu“ uzavírá Doresse ujištěním,²⁴ že rukopisy se nenašly v rozvalinách nějaké stavby, tedy kláštera, ale pocházejí z „hrobu velmi vzdáleného od všech zdejších klášterů, na pohřebišti, které křesťané zřejmě už přestali používat.“²⁵ Otázku, který konkrétní hrob to měl být, nechává ovšem Doresse otevřenou. Hrob za místo nálezu považuje ostatně i Robinson, i když na rozdíl od Doresseho ho situuje nikoli do rovné pláně, ale do suťového kuzele

²⁰ Doresse, *The Secret Books*, 1960, str. 128.

²¹ Stručný popis tamtéž, str. 132, podrobněji Robinson, „The First Season“, *GM* 22 (1976) 71–79.

²² Doresse, *op. cit.*, str. 133.

²³ Tamtéž, str. ii.

²⁴ „The Story of a Discovery“, in: Doresse, *The Secret Books*, 1960, str. 116–136.

²⁵ Tamtéž, str. 134.

(*talus*): „Ukázalo se, že *talus* byl na rozdíl od pláně používán v dané době jako pohřebiště.“²⁶ Suťový kužel charakterizuje jako „posvátné místo, navštěvované jak křesťanskými, tak jinými „svatými muži““.²⁷

Méně věrohodné je také tvrzení Muhammada Alího, že spolu se svými druhy narazil na zmíněný džbán při hledání hnojiva (*sebáchu*) na úpatí skalního masivu Džebel et-Tárfu. *Sebách*, syká zemina obsahující soli a nacházená v suti (staro)egyptských rozvalin, je tvořena zvětralými organickými substancemi a jemnou hlínou z rozpadlé cihlové architektury. Lze proto sdílet skepsi Denseye Lewise a Ariela Blounta, zda se na úpatí Džebel et-Tárfu vůbec nějaký *sebách* vyskytuje.²⁸ Ostatně i Robinson připustil, že se lze ptát, „zda opakované tvrzení, že někdo pouze hledá *sebách*, není zakrýváním činností, které jsou na rozdíl od kopání *sebáchu* ilegální“.²⁹ V případě Muhammada Alího je tedy oprávněně podezření, že byl na loupežných vykopávkách.

Další kritická poznámka k Robinsonově zprávě je metodického rázu: předmětem kritiky je totiž jeho způsob dotazování.³⁰ Z mnoha míst jeho zprávy zřetelně vysvítá, že občas kladl sugestivní otázky, kterými dotazovaného partnera naváděl, a navíc se snažil vzbudit u svého zdroje hmotný zájem.³¹

Navzdory veškeré kritice Robinsonovy historie objevu spočívá jeho zásluha nepochybně v tom, že detailním zkoumáním vypátral nálezce kodexů z Nag Hammádí a další osoby, které se na objevu podílely, a při opakovaných příležitostech je důkladně vyzpovídal – i když, jak už bylo řečeno, teprve se značným časovým odstupem.

Pokud srovnáme obě historie nálezů, nejsou faktické rozdíly mezi nimi až tak velké. Týkají se spíše způsobu, jak a kdy se oběma badatelům podařilo získat informace, a také v tom, které výpovědi uznali za hodnověrné.³² Za jisté lze považovat to, že nález rukopisů z Nag Hammádí pochází z jednoho z četných hrobů vyhloubených do Džebel et-Tárfu nedaleko vesnice Hamra Dúm, neboť pouze ty jsou dokladem lidské činnosti v období, kterého se týká debata o uložení kodexů.³³

²⁶ Robinson, „The Discovery“, *JCS* 11 (2009) 12.

²⁷ Tamtéž, str. 13. K protikladným údajům Muhammada Alího o skutečném místě nálezů viz také Nongbri, *God's Library*, 2018, str. 212n.

²⁸ Lewis – Blount, „Rethinking“, *JBL* 133/2 (2014) 402.

²⁹ Robinson, „The Discovering and Marketing“, 1986, str. 11.

³⁰ Metodu používanou Robinsonem kritizoval například Goodacre, „How Reliable“, *JSNT* 35/4 (2013) 313.

³¹ Robinson, „The Discovery“, *JCS* 11 (2009) 9: „Jeho (tj. Muhammada Alího, pozn. aut.) přímo zamítavá tvrzení byla nakonec překonána pomocí finančních úvah.“

³² Ke zhodnocení obou historií nálezů viz Goodacre, *op. cit.*, str. 315–318.

³³ K tomu viz výsledky vykopávek v hrobkách v Džebel et-Tárfu: Nongbri, *God's Library*, 2018, str. 113, pozn. 91.

Jistí si můžeme být i tím, že k objevu kodexů došlo v prosinci roku 1945, a jako velmi pravděpodobné lze přijmout, že jejich nález byl výsledkem nelegálních vykopávek. Co je naproti tomu stále předmětem diskusí, je jejich funkce („Sitz im Leben“).³⁴ Na základě výskytu četných klášterů založených Pachómiem (292–346) v oblasti jižně a západně od Džebel et-Tárfu (Chenoboskion, Dabba a Fáv Qiblí) se objevil názor, že kodexy vznikly v některém z těchto klášterů a byly součástí klášterní knihovny. Přestože tuto hypotézu na základě určitých argumentů odmítá většina badatelů,³⁵ byla v nedávné době opět připomenuta a stala se znovu předmětem diskuse.³⁶

Popis

Obecné úvahy

Mezi svazky z Nag Hammádí lze stěží nalézt odlišnější knihy než kodex I a kodex XII. První obsahuje pět spisů na 138 téměř úplně dochovaných stranách, druhý jen spisy tři o celkovém počtu pouhých 18 stran, zčásti dochovaných jen v zlomkovité podobě; první byl sepsán v lykopském dialektu koptštiny, druhý v dialektu saídkém; první má dochovanou původní vazbu, u druhého se nezachovala; první sestává ze tří složek, u druhého původní počet složek nelze zjistit. Společný naproti tomu mají původ v Hamra Dúm u Nag Hammádí, psací materiál papyrus a jazyk, kterým jsou napsány: koptštinu. Oba kodexy navíc obsahují jeden stejný text, i když podaný v odlišných verzích, a to *Evangelium pravdy* (EvPrav). Společná je jim i poměrně velká různorodost obsažených spisů.

V následujících odstavcích jsou oba kodexy popsány detailněji. Pozornost je přitom kromě technických detailů věnována i jazykovým a paleografickým zvláštěnostem jejich textů.

³⁴ K tomu viz Lewis – Blount, „Rethinking“, *JBL* 133/2 (2014) 410–412 a 416–419.

³⁵ Základní práce: Khosroyev, A. L., *Die Bibliothek von Nag Hammadi: Einige Probleme des Christentums in Ägypten während der ersten Jahrhunderte*, (Arbeiten zum spätantiken und koptischen Ägypten 7), Altenberge 1995; Wipszycka, E., „The Nag Hammadi Library and the Monks. A Papyrological Point of View“, *JJP* 30 (2000) 179–191; viz také Lewis – Blount, „Rethinking“, *JBL* 133/2 (2014) 405–407.

³⁶ Lundhaug, H. – Jenott, L., *The Monastic Origins of the Nag Hammadi Codices*, (STAC 97), Tübingen 2015; Lundhaug, H. – Jenott, L. (eds.), *The Nag Hammadi Codices and Late Antique Egypt*, (STAC 110), Tübingen 2018.

Kodex I

Kodex I z Nag-Hammádí, veřejnosti známý jako „Codex Jung“ („Jungův kodex“), se od ostatních kodexů z Nag Hammádí liší ve dvou ohledech. Jednak se skládá z několika papýrových složek, a nikoli pouze z jedné jako všechny ostatní kodexy, a do Koptského muzea v Káhiře se dostal po částech a velmi pozdě.

JAK SE Z KODEXU I STAL JUNGŮV KODEX³⁷

Záhy po svém objevení se rukopisy z Nag Hammádí různými cestami dostaly na trh se starožitnostmi. Ve snaze po dosažení většího zisku bývaly rukopisy rozděleny na několik částí, a ty se pak prodávaly zvlášť.³⁸ Tento osud postihl zřejmě i kodex I. Spolu s vazbou se zprvu dostal do rukou obchodníka s obilím. Informaci o něm pak získal známý kyperský majitel káhirske galerie se starožitnostmi Fókión Tano (1898–1972), kterého kodex zaujal, ale podařilo se mu získat pouze jeho část: 19 listů a 54 zlomků. Tuto část nakonec později získalo Koptské muzeum. Cesta druhé části kodexu, tedy vazby, která nakonec skončila v zámoří, a čtyřiceti listů, jež se posléze dostaly do Evropy jako Jungův kodex, vedla nejprve k jistému zlatníkovi, pak k obchodníkovi se zlatem a nakonec k obchodníkovi se starožitnostmi v Gíze. Ten svěřil zakoupený rukopis do komise belgickému starožitníkovi Albertu Eidovi, který provozoval obchod ve známém káhírském bazaru Chán el-Chalílí. Zde jej v létě roku 1946 zahlédl francouzský egyptolog Étienne Drioton (1889–1961), tehdejší generální ředitel egyptské památkové správy. Mezitím si A. Eid opatřil v Jeruzalémě odborný posudek na papýrové listy, který jej, jak můžeme předpokládat, podpořil v tom, aby v listopadu roku 1946 nabídl 40 papýrových listů ke koupi bostonskému Museum of Fine Arts. Egyptolog Bernard V. Bothmer (1912–1993), tehdy ještě asistent v oddělení egyptského umění, předal tuto nabídku i univerzitě v Michiganu, jejíž knihovník se s Eidem spojil, aby získal další informace. Eidem navrhovanou cenu, která činila 20 000 dolarů plus deset procent komisionářské provize, pak univerzita v Michiganu v únoru následujícího roku odmítla jako příliš vysokou. Hledání kupce pro Eidovy papýrové listy pokračovalo poté, co si je na jaře roku 1947 prohlédl francouzský egyptolog François Daumas (1915–1984) a poslal jejich fotografie do pařížské Bibliothèque nationale. Ale ani ta, ani univerzita

³⁷ Následující líčení navazuje na Robinsonovu předmluvu in: *The Facsimile Edition – Introduction*, 1984, str. 6–9, a také na Robinson, „Preface“, in: *The Facsimile Edition – Codex I*, 1977, str. VII–XXXI.

³⁸ Např. S. Emmel v roce 1980 znovuobjevil a identifikoval dvě strany z kodexu III v Beinecke Rare Book and Manuscript Library na Yaleově univerzitě, viz Robinson, „Preface“, in: *The Facsimile Edition – Introduction*, 1984, str. 5 a pozn. 5.

v Lovani, na kterou se obrátil belgický koptolog a orientalista Louis Th. Lefort (1879–1959), neměly o koupi zájem.

Když francouzský historik náboženství Henri-Charles Puech (1902–1986) v únoru roku 1948 nové nálezy představil odborné veřejnosti ve zprávě přednesené v Académie des Inscriptions et Belles-Lettres v Paříži,³⁹ opíral se o předběžný soupis obsahu, který pořídil Jean Doresse. Jeho soupis zahrnoval všechny části kodexu I, které Eid do té doby vlastnil. O tři čtvrtě roku později pořídil Doresse v Káhiře soupis všech kodexů, které do té doby byly majetkem Fókióna Tana, a to včetně 19 listů z kodexu I „doplňujících Eidův rukopis“, jak mu už v únoru písemně sdělil Drioton.⁴⁰ Následně pořídil pro Eida druhý, úplnější soupis obsahu, v němž tentokrát nejen zohlednil dalších 11 listů kodexu I, které Eid mezitím zakoupil, ale i ty listy, které vlastnil Tano. Tím byl celý kodex I „uspořádán“.

Koncem roku 1948 odjel Eid i s kodexem I znovu do New Yorku, kde počátkem roku 1949 zopakoval o tři roky dříve učiněnou nabídku univerzitě v Michiganu, tentokrát ovšem doplněnou o oněch dalších 11 listů, které mezitím získal. I tentokrát byl však jeho návrh odmítnut, stejně jako při jeho další a poslední návštěvě USA v listopadu roku 1949. Před návratem do Egypta na konci roku 1949 uložil Eid zmíněný kodex do bankovní schránky v Bruselu.

Tři čtvrtě roku po Eidově smrti – zemřel v listopadu roku 1950 – kontaktoval Eidovu vdovu C. A. Meier, ředitel Jungova institutu v Curychu, který měl zájem o koupi kodexu I. Jednání se protahovalo, protože financování koupě nadací Bollingen Foundation záviselo na souhlasu egyptské vlády. Protože tento souhlas udělen nebyl, poohlédli se C. A. Meier úspěšně po jiném zdroji financí. Koncem května roku 1952 byly v Leidenu, kam mezitím kodex převezl nizozemský církevní historik a religionista Gilles Quispel (1916–2006), dokončeny konzervátorské práce na kodexu. Tehdy se patrně uskutečnil i nákup kodexu Jungovým institutem, protože oficiální předání a pokřtění kodexu I jménem „Codex Jung“ se uskutečnilo 15. listopadu 1953, tedy přesně po předem dohodnutých 18 měsících, které měly uběhnout mezi skutečným nákupem a jeho oficiálním oznámením.

INVENTÁRNÍ ČÍSLA KODEXU A JEHO ČÍSELNÉ OZNAČENÍ

Podobně jako většině kodexů z Nag Hammádí byla i kodexu I předtím, než byl oficiálně takto pojmenován, během doby přidělována různá čísla. Různé číslování kodexů vždy doprovázely i odpovídající publikace. Zprvu mu J. Doresse

³⁹ Puech – Doresse, „Nouveaux écrits gnostiques“, 1948, str. 87–95.

⁴⁰ Drioton zmiňuje ve svém dopise pouze 18 listů: viz Robinson, „Preface“, in: *The Facsimile Edition – Introduction*, 1984, str. 7.

a T. Mina přidělili číslo XI, pod nímž ho v roce 1949 představili odborné veřejnosti spolu s dalšími „novými gnostickými nálezy“ v koptštině, pocházejícími z Horního Egypta.⁴¹ Pod číslem XI byl později (1958) také zapsán do Zvláštního registru rukopisů Koptského muzea i do celkového muzejního registru (1959). V roce 1950 napsal H.-Ch. Puech do sborníku vydaného na počest významného skotského koptologa W. E. Cruma (1865–1944) příspěvek, který byl rovněž věnován těmto nově nalezeným textům a přinášel první informace o jejich obsahu a pokus o jejich identifikaci. V tomto článku je náš kodex označen jako kodex II.⁴² V roce 1958 J. Doresse v úvodu ke koptským „gnostickým“ textům z Chenoboskia (Nag Hammádí)⁴³ přidělil kodexu číslo XIII. Nicméně o dva roky dříve ho dlouholetý ředitel Koptského muzea v Káhiře P. Labib⁴⁴ a následně v roce 1962 i německý koptolog M. Krause poprvé označili jako kodex I.⁴⁵ Toto číslování zachoval v roce 1968 i J. M. Robinson.⁴⁶ Římská číslovka I je od té doby oficiálním číslem kodexu, který je dnes uložen v Koptském muzeu v Káhiře.⁴⁷

Že je tento kodex v Koptském muzeu uveden pod různými inventárními čísly, odráží historii jeho získání i vydání. Listy z Tanovy sbírky, které v roce 1952 zabavil egyptský stát a jež byly v roce 1959 definitivně přiděleny Koptskému muzeu, zde obdržely inventární číslo 10554. To se týká stran 35–36 (*Evangelium pravdy*), <49>–50 (*Traktát o vzkříšení*), [59]–90 (*Trojdlílný traktát*), zlomku stran [137] a [138] a dalších menších popsanych fragmentů.⁴⁸ Když v prosinci roku 1960 přibýly první složky Jungova kodexu, nacházejícího se v Curychu – strany 17–32 a 37–42 (*Evangelium pravdy*) –, dostaly inventární čísla 10589 a 10590. Další přírůstek následoval v červenci roku 1972 stranami 1–16 (*Tajná kniha Jakubova*) a 43–<48> (*Traktát o vzkříšení*), a byl opatřen číslem 11597. Zbývající listy – list A, B z předśadky a více než polovina stran *Trojdlílného traktátu* – dorazily do Koptského muzea v říjnu 1975 a dostaly inventární číslo 11640.⁴⁹ Skutečnost, že k předávání Jungova kodexu do Koptského muzea docházelo takříkajíc na splátky, souvisí s rozhodnutím učiněným na každoroční konferenci

⁴¹ Doresse – Mina, „Nouveaux textes gnostiques“, *VigChr* 3 (1949) 137.

⁴² Puech, H.-Ch., „Les nouveaux écrits gnostiques découverts en Haute-Égypte (Premier inventaire et essai d'identification)“, in: E. B. Allen (ed.), *Coptic Studies in Honor of Walter Ewing Crum*, Boston 1950, str. 103n.

⁴³ Doresse, *Les livres secrets*, 1958, str. 167.

⁴⁴ Labib, *Coptic Gnostic Papyri*, 1956, str. 3 a 6.

⁴⁵ Krause, „Der koptische Handschriftenfund“, *MDAIK* 18 (1962) 124.

⁴⁶ Robinson, „The Coptic Gnostic Library Today“, *NTS* 14 (1968) 383–387.

⁴⁷ Přehled různých systémů číslování tohoto a dalších kodexů z Nag Hammádí lze nalézt u Robinsona, „The Numeration“, 1984, str. 31.

⁴⁸ Zde používané závorky znamenají: <49> = stránkování vynechané písařem; [137] = číslo stránky je poškozené a je doplněno.

⁴⁹ Robinson, „The Numeration“, 1984, str. 31 s pozn. 24.

Erano v Asconě v roce 1951, podle něhož se navracení kodexu Koptskému muzeu mělo uskutečnit ve chvíli, kdy všechny jeho části budou zveřejněny.

VYDÁNÍ

Tím jsme se dostali k historii vydávání našeho kodexu. Codex Jung nebyl publikován najednou, ale – jak je u kodexů z Nag Hammádí běžné – po částech, spis po spisu.⁵⁰ Nejprve vyšly v letech 1954 a 1955 dvě obsáhlé studie v časopise *Vigiliae Christianae*, v nichž byly kodex a v něm obsažené spisy popsány, zčásti přeloženy, interpretovány a komentovány.⁵¹

Jako první samostatný spis vyšlo v roce 1956 *Evangelium pravdy* (I/3), a to nejdříve strany 16–32 a 37–43. Chybějící stránky 33–36, které se nacházely v Koptském muzeu v Káhiře, byly ještě v témže roce vydány jako faksimile;⁵² edice a překlad následovaly v roce 1961 jako *Supplementum*. Jako další spis byl v roce 1963 vydán *Traktát o vzkříšení* (*List Rheginovi*, I/4), jehož dvě poslední strany (p. 49–50) byly obsaženy ve zmíněném svazku faksimilí z roku 1956. O sedm let později vyšel druhý spis našeho kodexu, *Tajná kniha Jakubova* (I/2). V roce 1973 spatřila světlo světa první část *Trojdílného traktátu* (I/5, p. 51–104), o dva roky později byly uveřejněny části II a III (p. 104–140) a spolu s nimi poprvé *Modlitba apoštola Pavla* (I/1) a *Evangelium pravdy* (I/3).⁵³ Listy, které se nacházely v Káhiře (p. 59–90), byly zveřejněny již v roce 1956 ve výše zmíněném svazku faksimilí. Od té doby k jednotlivým spisům vyšly další publikace a překlady s komentáři.⁵⁴ Úplná edice kodexu s úvodem, přepisem koptského textu, překlady, kritickým aparátem a komentáři k jazyku a interpretaci je k dispozici od roku 1985.⁵⁵

⁵⁰ Zde se omezíme na údaje o roku vydání a krátkém titulu publikací; podrobněji k tomu viz Robinson, „Preface“, in: *The Facsimile Edition – Codex I*, 1977, str. XIII. – Přehled dějin vydávání kodexů z Nag Hammádí: Oerter – Pokorný, in: RNH 1, 2008, str. 40–42, a Oerter, in: RNH 3, 2010, str. 18–23. Bibliografii k textům z Nag Hammádí viz Scholer, D. M., *Nag Hammadi Bibliography 1948–1969*, (NHS 1), Leiden 1971. Pokračování bibliografie od roku 1971 lze nalézt v časopise *Novum Testamentum* 13 (1971), str. 329–331, a jeho dalších ročnících.

⁵¹ Puech, H.-Ch. – Quispel, G., „Les écrits gnostiques du Codex Jung“, *VigChr* 8 (1954) 1–51 (*Modlitba apoštola Pavla*, *Tajná kniha Jakubova*, *Evangelium pravdy*, *Traktát o vzkříšení*); týž, „Le quatrième écrit gnostique du Codex Jung“, *VigChr* 9 (1955) 65–102 (*Trojdílný traktát*).

⁵² Labib, *Coptic Gnostic Papyri*, 1956.

⁵³ Kasser, R. (ed.), *Tractatus Tripartitus Partes II et III. Oratio Pauli Apostoli. Evangelium Veritatis. Supplementum photographicum*, Bern 1975.

⁵⁴ Viz poznámku 50.

⁵⁵ Attridge, *Nag Hammadi Codex I*, 1985. Čerpám z této knihy a také z Robinson, *The Facsimile Edition – Codex I*, 1977.

FYZICKÁ CHARAKTERISTIKA A STAV ZACHOVÁNÍ

Kodex I se skládá z oboustranně popsaného listu předsádky a z 138 dalších popsaných stran, které se nacházejí na 34 úplných a dvou polovičních dvojlistech.⁵⁶ Ty jsou tvořeny stranami 119/120 a 121/122, k nimž vždy chybí „protistrana“.⁵⁷ Přestože listy byly po nález kodexu odděleny od vazby, lze jejich původní pořadí rekonstruovat, protože stránky jsou s výjimkou stran 44–50 průběžně číslovány (viz k tomu níže str. 31n). Tam, kde paginace chybí, protože horní okraj listu je poškozený, lze pořadí stránek rekonstruovat pomocí obsahu textu, směru vláken a struktury listů.⁵⁸ Aby bylo možné ze stránek sestavit kodex, tedy knihu, musí se dvojlisty přeložit v polovině a poskládat do složky, aby je nakonec bylo možné svázat do desek vazby. Zatímco tvůrci ostatních kodexů z Nag Hammádí se obvykle spokojili s jedinou složkou, i když o různé tloušťce,⁵⁹ kodex I má jako jediný složky tři.

Proč tomu tak je, není zřejmé. Pokud srovnáme náš kodex s jednosložkovými kodexy II, III, VII a VIII, zjistíme, že se složkami o 34 dvojlistech a dvou polovičních dvojlistech, nařezaných z celkem čtyř svitků papyru, není žádnou výjimkou – i složky kodexů II, VII a VIII se skládají z více než 34 dvojlistů.⁶⁰ Ani co se velikosti listů, resp. stran týče, se kodex I ve srovnání s ostatními kodexy z Nag Hammádí nijak nevymyká z běžného rámce, i když výškou listu 30,0 cm ostatní kodexy o několik málo centimetrů přesahují.⁶¹

Šířkou se listy různí, a to podle toho, zda jde o list, respektive dvojlist ze začátku nebo konce složky. Protože kodex I se skládá ze tří složek, dostáváme různé údaje.⁶² Rozdíl mezi listy složky na začátku papyrového svitku a těmi

⁵⁶ Údaje o listech a stranách kodexu I, které uvádí Robinson, „The Quantity“, 1984, str. 24, neodpovídají tomu, co o nich lze najít v *The Facsimile Edition – Codex I*, 1977.

⁵⁷ Zde můžeme zopakovat definici uvedenou v Oerter, in: RNH 2, 2009, str. 18, pozn. 14: 1 složka = více na sebe složených a svázaných archů; 1 arch nebo 1 dvoulist = 4 strany; 1 list = 2 strany. Dvoulisty byly poskládány na sebe, uprostřed byly přeloženy a svázané do jedné složky.

⁵⁸ K významu směru vláken pro rekonstrukci pořadí listů viz např. Charlesworth, S. D., „T. C. Skeat and the Problem of Fiber Orientation in Codicological Reconstruction“, in: *Proceedings of the Twenty-Fifth International Congress of Papyrology*, (American Studies in Papyrology), Ann Arbor 2010, str. 131–140.

⁵⁹ Viz přehled složek kodexů I–XI u Robinsona, „The Quires“, 1984, str. 41–44.

⁶⁰ Tamtéž, str. 41–43.

⁶¹ Srv. přehled u Robinsona, „The Rolls“, 1984, str. 55.

⁶² Následující údaje jsou uvedeny podle Robinsona, „Preface“, in: *The Facsimile Edition – Codex I*, 1977, str. XXIX: dvojlist ze začátku první složky (p. [1]/[2] + 83/[84]) měří na šířku 28,0 cm, tzn. že první a poslední list této složky je široký 14,0 cm, a poslední dvojlist této složky, který zároveň tvoří střed složky I (p. 41/42 + 43/<44>), má šířku 26,2 cm, což odpovídá šířce listu 13,1 cm. Složka II začíná listem širokým 14,1 cm (p. 117/118), dvojlist ve středu složky (p. 101/102 + 103/104) je široký 27,1 cm, což činí 13,5 cm na jeden list. Šířka listu na začátku